

Zsumbera Árpád: A Bokor kisközösségi mozgalom és a pártállam

„Kváziellenzéki” mozgalom a Kádár-rendszerben

A közelmúltban hírek jelentek meg a sajtóban egy bizonyos Bulányi Györgyről. A Magyar Katolikus Püspöki Kar rehabilitálta őt, visszaállította egyházi jogaiba s az egykori piarista szerzetes 1997 óta végre újra legálisan, templomban misézhet. E mögött a rövid hír mögött nemcsak egy ember hányódása van a történelem sodrásában, hanem egy kevésbé ismert mozgalom fél évszázada is.

Ez a Bokor-mozgalomnak nevezett szerveződés a római katolikus egyház tagjaiból alakult. Klasszikus civil szerveződés módjára alulról indult. Sosem vált politikai szervezetté, ennek ellenére egész története alatt rendszeresen konfrontálódott az állami hatalommal. A pártállam a rendszerre veszélyes csoportosulásként tartotta számon. Amint látni fogjuk, volt alapja ennek a feltételezésnek, pedig a Bokor sohasem kereste az alkalmat arra, hogy „megdöntse a fennálló államrendet”.

A Bokornak nem voltak „e világi” céljai. Tagjainak az volt a fontos, hogy kereszténységüket megélik, s közelebb kerüljenek Istenhez. A jézusi szeretetet képviselték következetesen, így kerültek szembe a politikai hatalommal, noha nem ez volt a céljuk, ez csak magatartásuk következménye volt. Így lett a Bokor, kváziellenzék'. (A kvázi szóval a jelenséget kívánom jelölni, ez nem a Bokor tevékenységének lefokozása.)

A római katolikus egyház helyzete 1945 után

Magyarország a második világháború során szovjet megszállás alá került, s eldőlt, hogy Európa keleti, immáron szocialista” részéhez fog tartozni. 1945 után ugyan elindult a demokratikus politikai élet de néhány év alatt a kommunisták felszámolták a pártokat, s átvették a politikai hatalmat.

A kommunista párt az 1945. november 4-ei nemzetgyűlési választásokon hetven képviselői helyet szerzett meg a négyszázkilenc mandátumból.[1] 1949-re szovjet segédlettel elüldözték vagy letartóztatták a polgári pártok vezetőinek nagy részét így a kommunista párt (akkor MDP) befolyása alatt álló Magyar Függetlenségi Népfront szerezte meg a parlamenti választásokon leadott szavazatok 96,2%-át.[2]

Ezt az óriási befolyást a párt időközben nemcsak a politikai életre terjesztette ki, hanem a társadalom alrendszerének minden területére (jog, oktatás, művelődés, gazdaság stb.). Ennek a „programnak” az volt az egyik alapvető célja „hogy demobilizálják a társadalmat. Ha kényszeríteni lehet az embereket arra, hogy kizárólag azoknak a céloknak és programoknak a keretén belül gondolkozzanak érezzenek, cselekedjenek, amelyeket a párt ír elő a számukra, akkor ezzel meg lehet fosztani őket attól a lehetőségtől, hogy bármiről is másképpen gondolkodjanak, hogy másképpen érezzenek és cselekedjenek”.[3]

Fontos tényező volt ebben a „demobilizálásban” a vallási élet és az egyházak elleni harc. Marx terminológiáját használva a korabeli vezetők szívesen vélekedtek úgy, hogy a vallás „a nép ópiuma, s ezenfelül a magyar egyházak, különösen a katolikus egyház mint a felszabadulás előtti társadalmi rend szentesítője és védelmezője igen nagy gazdasági és politikai befolyással rendelkezett”.[4]

A katolikus egyház 1945 utáni történetét sokféleképpen osztották fel időszakokra. Én két fő szakaszt különböztetek meg:

1. Az alapok megrendülnek. 1945-től a Kádár-rendszer megerősödéséig változó intenzitással és módszerekkel kísérelték meg felszámolni az egyházat.
2. Egyházüldözés egyházi segédlettel. A hatvanas évek közepétől rövid távon nem volt már cél az egyház megszüntetése, inkább átalakították, s eszközként használták fel az állami gépezet részeként.

Az alapok megrendülnek

1945-től – pontosabban a szovjet hadsereg bevonulásától – megkezdődött az egyházi tevékenység alapjainak felszámolása. Ilyen alapnak számít az egyházi vagyon, az egyház társadalmi kapcsolatai, szervezetei, az iskolák és az alsópapság a szerzetesekkel együtt.

A katolikus egyház óriási (862 704 holdnyi) földbirtokait 1945-ben a többi nagybirtokkal együtt felosztották. Alig százezer hold maradt az egyház tulajdonában.[5] Az egyházat azért érintette érzékenyen ez a döntés, mert intézményei működtetéséhez szüksége volt a földbirtokok bevételeire. Az egyéb befolyó összegek is nagyok voltak (adományok, intézmények bevételei stb.), de ezek a föld nélkül nem voltak elegendők. Ezek után az egyház az állam költségvetésére szorult, s növekedett a kiszolgáltatottsága. A maradék százezer hold földet 1951-ig fel kellett ajánlaniuk az államnak.[6]

Nem kellett sokáig várni a finanszírozási problémák megoldására, az állam „segített”. Csak 1946. július 18-a és 27-e között több mint ezeröttszáz katolikus szervezetet oszlatott fel Rajk László belügyminiszter.[7] A szervezetek nagy része falusi. és munkásfiatalokkal, dolgozókkal foglalkozott, s a művelődést és a nevelést szolgálták. Egynéhány újjáalakulva a betiltás után is működött, de néhány hónap múlva újra megszűntek.

1948-ban az egyházi iskolákra került a sor: 6505 tanintézményt államosítottak, ebből 5032 volt felekezeti iskola.[8] A katolikus egyháznak ezek után mindössze nyolc középiskolája maradt.[9] Időközben a hitoktatást is fakultatívvá tették és szabályozták, így az egyház és az ifjúság kapcsolata tovább gyengült.

A szerzetesrendek működési engedélye 1950-ben „szűnt meg”, s több ezer szerzetesnek, apácának kellett elhagynia a rendházakat. Csupán az iskolák ellátására maradhatott belőlük néhány tucat.

A fenti eseményeket általában jól előkészítették. E lépések előtt vagy után a papokat bűnösökként, a népi demokrácia ellenségeként, összeesküvőként és egyéb módon járatták le. Ma már közzismert a Pócspetri-ügy, az Actio Catholica-per, a Mindszenty-per, a Grósz-per stb. Az úgynevezett papi békemozgalommal megosztották a papságot. Az 1950-ben indított mozgalom célja az volt, hogy összegyűjtse a pártállamhoz hű papokat, és saját céljaira felhasználja őket, mint lojális papi csoportot. A többieket színvallásra kényszerítették a békemozgalommal.

Az állam 1951-től kezdve rendeletben szabályozva gyakorolta a főkegyúri jogot, s az egyházi tisztségek betöltéséhez az állam előzetes beleegyezésének szükségességét írta elő.[10] Ugyancsak 1951-től a püspökök, majd a hitoktatók és a papok is felesküdték a Magyar Népköztársaságra és alkotmányára. Sok ezer papot egyházi személyt internáltak és zártak börtönbe. Csak 1950. június 7-9-én több mint ezer szerzetest és apácát telepítettek ki.[11]

1945-től 1953-ig sikerült – az államtól és az egyház hangoztatott szétválása helyett – egybeforrasztani a két alakulatot. Ennek „megkoronázása” az Állami Egyházügyi Hivatal megalakulása volt 1951 májusában, majd rögtön ezután miniszteri biztosokat ültettek be az összes egyházmegyei hatósághoz és püspöki irodába.[12]

Sztálin halála után – a Nagy Imre-kormány idején – némi enyhülés következett, megszűntek az internálások, s a hitoktatás és az egyházi szertartások ellenőrzése is gyengült.[13] Ám 1955-ben Nagy Imrét felmentették tisztségéből, s az egyháziak elleni 1953-ban félbemaradt perek tovább folytatódtak.[14] 1956 után megkezdődött a Kádár-rendszer „konszolidációja”, s 1972-ig több mint százötven egyházi embert ítéltek el.[15]

Egyházüldözés egyházi segédlettel

A hatvanas évek elejére a pártállam elérte, hogy az egyház újra az állam részeként, attól elválaszthatatlanul működött. Az állam pénzügyi támogatása és engedélye nélkül nem dönthettek az egyházi vezetők. A Kádárrendszerben már nem volt szükség a nyílt elnyomás diktatórikus módszereire. A perek 1975-ig, a helsinki egyezmény aláírásáig egyre ritkultak, de azért még folytatódtak, ám egyre inkább gyakorlattá vált, hogy az egyházi vezetők maguk „raktak rendet” papjaik körében, híveiknek pedig ők közvetítették az állam híreit. Az 1950-es,

az állam és az egyház közötti megállapodás második és harmadik pontja szerint a püspöki kar elítél minden „az állam és rendje ellen irányuló felforgató tevékenységet. Kijelenti, hogy az egyház törvényei szerint eljár azok ellen az egyházi személyek ellen, akik a Magyar Népköztársaság törvényes rendje és kormányának építő munkája ellen fellépnek”.[16]

Ennek az lett az eredménye, hogy a püspökök állami nyomásra, sőt gyakran önszorgalomból is elnyomtak minden olyan kezdeményezést, amely a pozíciójukat az állammal szemben veszélyeztette volna. Időnként komikussá vált ez a buzgóság: „ganajazók”-nak nevezték azokat a püspöki körleveleket, amelyek betakarításra, trágyázásra, vas- és papírgyűjtésre buzdították a híveket a templomban.[17] A kádárizmus nyílt konfliktusokat kerülő politikájának támaszaivá váltak azok az egyházi vezetők, akik mindig „készek a rezsim politikai érdekeinek és döntéseinek szószólóivá szegődni”.[18]

Az 1950. évi és az azután kötött megállapodásokhoz a magyarországi püspökök egyenesen Rómából kaptak támogatást. A Vatikán és a Magyar Népköztársaság megállapodást kötött. Ebben a Vatikán elfogadta, hogy az állam előzetes hozzájárulása nélkül senkit sem nevez ki egyházi méltóságra Magyarországon.[19] A Vatikán először kötött megállapodást kommunista országgal, s ezzel az aktussal egy csapásra legalizálta a magyarországi klérust és annak addigi működését.

Milyen tendenciák voltak a hívők és a papok körében? A vallásosságot és az egyházhoz való kötődést nehéz mérni. Ilyen mérőszám lehet például a vallásgyakorlat alakulása. Eszerint a katolikus születésűeknek egyre kisebb aránya tartott igényt egyházának szolgáltatásaira családi eseményeken (temetés, esküvő, keresztelő stb.). A visszaesés nagymértékű. A papság létszáma is csökken, majdnem az 1950. évinek a felére. Érdekes módon azonban a vallásosság nem hanyatlott, sőt, emelkedő tendenciát mutatott a megkérdezettek körében.[20] A vallás gyakorlásának a színtere a vallásos emberek közül soknak már nem a templom volt, a vallásosság individualizálódott. Az egyház templomba szorításával egy időben ösztönszerűen és/vagy tudatosan olyan formákat kerestek a hívők, amelyekkel az egyház megőrizhet valamit a társadalmi hatásából. Ilyen formák voltak a kisközösségi (bázisközösségi) mozgalmak.

(„Párhuzamos” egyházak – kisközösségi mozgalmak a romai katolikus egyházban) A kisközösségi mozgalmak kialakulása és erősödése olyan időszakban történt, amikor a katolikus egyház sorvadásnak indul.[21] Az egyház beszorult a templomba, s az egyházi tevékenység a vasárnapi istentiszteletekre, a temetésekre, a keresztelekre és egyéb szertartásokra korlátozódott. Az egyház „szentségkiszolgáltatóvá” vált. Ugyanakkor az egyház elvesztette missziós lendületét. Nem emelte fel a szavát a szegényekért, az erkölcsökért, lényegében feladta, nem vállalta a keresztény elveket. Visszahúzódott a magánéletbe, a közéletből kivonult, s a közérdekű kérdésekre nem adott választ, legfeljebb az állami érdekeknek megfelelően.

A kisközösségek mindezt kritikusan szemlélték, s megvalósították az ellenkezőjét. Kivitték a kereszténységet a templomok falai közül az emberek közé, találkozóik magánlakásokban, plébániákon voltak, tábortokat szerveztek. (A templomokba egyébként sem gyakran engedték be őket.) Kereszténységüket az élet minden területén a társadalom „előtt éltek”. Következetesek voltak hitükben, erkölcsükben. Nemcsak szavakban, hanem tettekben is igyekeztek megvalósítani etikájukat; részt vettek a szegények megsegítésében, vállalták a katonai szolgálatmegtagadásért kirótt büntetést stb.

Kisközösségi mozgalmak külföldön és Magyarországon más egyházakban is működtek. Másik elfogadott elnevezésük a bázisközösségek. Mint a nevük is mutatja, kicsik voltak, általában hét-tizenöt fős közösségekből épült fel egy mozgalom. Közös jellemzőik továbbá, hogy személyes ismeretségen, barátságon alapultak; tagjaik elkötelezettek voltak a mozgalomnak; a szervezet decentralizált volt, hierarchia helyett struktúrákat építettek ki; egyenlőség volt a tagok (vezetők és vezetettek) között a csoportok önállóan működtek, volt átjárás közöttük a résztvevők számára; nyitottak voltak a mozgalmon kívüliek felé.[22]

A katolikus egyházban több kisközösségi mozgalom is kialakult. A legfontosabbak és legnagyobbak ezek közül: a Regnum Marianum, a Focolare-mozgalom, a karizmatikus mozgalmak és a Bokor-mozgalom.

A Regnum Marianum (Mária Országa) elnevezésű mozgalom az 1903-ban alapított Regnum Marianum Egyesület folytatásaként működött. Az egyesület ifjúsági munkával foglalkozott, s a keresztény nevelést klubokban, táborokban, túrákon tanfolyamokon és előadásokon is megvalósította. 1948-as betiltása után – immár illegálisan – újra működni kezdett. Az 1961-ben, 1965-ben és 1971-ben megtartott perekben összesen húsz közösségi tagját ítélték két-nyolc évre.[23] A hetvenes évektől a „túrt” kategóriába kerültek. Tevékenységüket megfelelő konspirációval – a háború előtti módon – folytatták: hét-három hetente tartották hét-tizenöt fős közösségeik találkozóit, lelkigyakorlatokat és nyaranta táborokat szerveztek.[24]

A Focolare-mozgalom (focolare-tűzhely) olaszországi elődje mintájára Magyarországon a hetvenes években jelent meg. Találkozóikon tíz-tizenkét fős közösségekben főleg a Bibliáról beszélgettek, imádkoztak. Az államhatalom részéről „figyelmeztetés”-nél nagyobb atrocitás nem érte őket.[25]

A protestáns hatásra indult karizmatikus közösségek mozgalom a hetvenes években szerveződött Magyarországon. Körülbelül tizenöt fős közösségeik két-három hetente találkoztak, Bibliát olvastak, s imádkoztak a találkozókon. Jó kapcsolatokat építettek ki a protestánsokkal is.

Ezekon kívül több kisközösségi mozgalom is ismeretes, például az Új Katekumenátus-közösségek, a Magyar karika-közösségek,[26] Éljük az Igét mozgalom és a Taizéi csoportok.[27] Az említett kisközösségeknek fontos közös jellemzője még, hogy laikusok és klerikusok egyaránt részt vettek a közösségvezetésben, s ökumenikus kapcsolataik voltak.

A Bokor „növekedése”

A Bokor-mozgalom „első” indulásának dátuma a második világháború utolsó napjaira, 1945 márciusára tehető. Ekkor találkozott Bulányi György piarista szerzetes Debrecenben Kolakovics horvát jezsuitával. Kolakovics római titkos követként járta a térséget. Küldetése az volt, hogy felkészítse az egyházat az illegalitásba való működésre.[28] Grósz József kalocsai érsekhez, majd Mindszenty József veszprémi püspökhöz fordult segítségért. Munkáját Debrecenben kezdte meg.[29] Egy hónap alatt négy közösséget hozott létre munkásfiatalokból, diákokból és felnőttekből.[30] Feladatának azt tartotta, hogy a szovjet megszállás alatt álló területeken fenntartsa az egyház működését az ateista hatalom ellenére. Ennek érdekében kisközösségeket hozott létre, hogy ezekben éltesse tovább az egyházat. Távozásakor diákokból álló közösségét Bulányi Györgyre bízta. A diákcsoporthoz tagjai 1948 őszétől „kirajzottak” az országba, s a negyvenes évek végén Sopronban, Pécsen, Szegeden és Miskolcon is alakultak közösségek.[31]

Az első időszak munkáját gátolták az egyházellenes történések. Bulányinak – a többi szerzetessel együtt – 1951-ben (az 1950-es egyezmény értelmében) el kellett hagynia a rendházat. 1952-ben „a népi demokrácia megdöntésére irányuló szervezkedés vezetésének” büntetésével vádolva az úgynevezett Bulányi-perben tíz társával együtt elítélték kisközösségi tevékenysége miatt.[32]

Ugyanezért 1956-ban újabb közösségi tagokat ítélték el. A Bokor „terebélyesedése” megakadt. Bulányi György 1960-ban szabadult amnesztiával. A papi pályára nem térhetett vissza, s 1970-ig szállítómunkásként dolgozott.

1961 májusában százhusz (!) papot, apácát és civilt ítélték el kisközösségi tevékenység miatt.[33] A katolikus püspöki kar körlevélben elítélte a letartóztatottakat, s elhatárolódott az ilyen felelőtlen egyházi személyek cselekményeitől”.[34]

Ezek után 1964-ben a Vatikán megegyezést kötött a Magyar Népköztársasággal. A nagy perek után újjászerveződő kisközösségek számára lassan világossá vált, hogy saját egyházi vezetőik nem az ő oldalukon állnak. Közben folytatódtak a perek, szinte minden évben volt

valamelyik kisközösségi mozgalom ellen büntetőeljárás. Ebben az időben (1964-1965-ben) fogalmazta meg VI. Pál pápa, hogy a kisközösségekre nagy szükség van ott, „ahol súlyosan korlátozzák az egyház szabadságát”.[\[35\]](#)

A hetvenes években „finomodott” a kisközösségek elleni harc: az állam az egyházakat felhasználva próbálta felszámolni ezeket a mozgalmakat.

A tipikus eljárás a következő volt.[\[36\]](#)

1. Adatgyűjtés. A rendőrség és a titkosrendőrség adatokat gyűjtött a kisközösségi tevékenységnél, gyakran nyíltan fényképezték a találkozóra érkezőket, s igazoltatásuk után felvették az adatokat.

2. A felettesek értesítése. Laikusok esetén a munkahelyi személyzetist bízták meg azzal, hogy „elbeszélgessen” az illetővel a közösségi tevékenységről. Egyházi személy esetén az Állami Egyházügyi Hivatal kapta meg a jelentést, majd továbbította az illetékes püspöknek. A püspök az irodaigazgatójának vagy helynökének adta át az ügyet.

3. Szankciók. Ha laikusról volt szó, a munkahely általában kilátásba helyezte, hogy a „várható leépítések” ellenére mégiscsak meg tudják tartani az illetőt a munkahelyén, ehhez azonban az szükséges, hogy megszüntesse kapcsolatát a közösséggel. Egyházi személyek esetén a püspök megbízottja „kiszállt”, s felszólította a plébánost, hogy küldje haza a közösségi rendezvény résztvevőit, és szüntesse meg a tevékenységét. Ennek az eljárásnak a vége az is lehetett, hogy a plébánost áthelyezték egy másik egyházközségbe, vagy felfüggesztették, s így próbálták megszakítani a közösségi tevékenységét.

Bokor-tagok szóbeli közléséből tudom, hogy néha a rendőrség vagy a titkosrendőrség kihagyta a feletteseket, s közvetlenül próbált hatni a közösségi tagokra. Ilyenkor gyakran azzal fenyegették őket, hogy könnyen „véletlen baleset” áldozataivá válhatnak, ha nem működnek együtt. Adatgyűjtést az Állami Egyházügyi Hivatal is végzett. A feladatokat és az azok „megoldásához” szükséges adatokat közvetlenül a püspököknek osztották ki. 1976-ban például százhusz kisközösségekkel foglalkozó pap adatait tartalmazó listát adtak át a püspöki karnak. Ezek után következhetett a szokásos „ügymenet”: fenyegetés, felfüggesztés, áthelyezés és így tovább [\[37\]](#)

A szankciók tehát enyhébbek lettek. Nem akartak mindenkit letartóztatni, inkább egzisztenciális helyzetében próbálták a tagokat megrendíteni. Bulányi Györgyöt sem akarták még egyszer bebörtönözni. Ehelyett azt tartották volna „tisztább” megoldásnak, ha – Mindszenty példájára – eltávolíthatják az országból. 1976-ban a vatikáni piarista generálist – Bulányi rendi felettesét – arra kérték, hogy hívja el egykori szerzetesét az országból.[\[38\]](#)

A Bokor ez alatt az idő alatt tovább növekedett, öntudatosodott, s egyre inkább megerősödött mint „párhuzamos” egyház. A szamizdat tevékenysége is intenzívvé vált. 1971-től kezdve jelent meg a KARAJ (Karácsonyi Ajándék) című kiadvány. Elkészült Bulányi György KIO (Keressétek Isten Országát) című munkája. Ebben összefoglalta az újszövetségi evangéliumok alapján követendőnek tartott eszményeket: a szegénység, az erőszakmentesség és a szeretet értékeit. Bokor-körökben a nyolcvanas években már olvasták Bulányi György Erény-e az engedelmesség? és Egyházrend című munkáját, ezekkel – akaratlanul is – tovább bosszantva a hivatalos egyházi vezetést.

Az értékek képviselője is egyre következetesebb lett. 1979-ben letartóztatták és elítélték az első Bokor-beli szolgálatmegtagadót, majd egyre gyakoribb lett az ilyen eljárás a Bokor-tagok ellen. A pápa 1980-as húsvéti levelében hangsúlyozta az ifjúsági és kisközösségi munka fontosságát. Ezután Lékai László bíboros az új stratégia szellemében először vett részt a már évek óta megrendezett nagymarosi ifjúsági találkozón.[\[39\]](#) Ezt az alkalmat használta fel arra, hogy megossa a kisközösségeket, s különbséget tett a jó és rossz mozgalmak között. A Bokor természetesen kritikus látásmódja és következetessége miatt a rossz kategóriába került.[\[40\]](#)

A körülmények ellenére a Bokor-intézmények és a működési keretek is kialakultak. Hetente, havonta tartottak közösségi találkozókat, nyári táborokat és lelkigyakorlatokat pedig évente szerveztek. Ezeket 1989-ben már kétezren vettek részt szerte az országban.[41]

A rendszerváltozás után 1997-ig nem változott a Bokor hivatalos egyházi megítélése. Az egyházi felső vezetésben még ma is ott ülnek az egykori békepapok és a pártállamot kiszolgáló püspökök, akik – érthető módon – nem kedvelik a Bokor-mozgalmat. A Vatikánban működő Laikus Kongregáció 1997-ben a Bokor eddig végzett kisközösségi munkáját levélben ismerte el. A haladó főpapok és e levél nyomására a püspöki kar feloldotta a mozgalmat eddigi büntetése alól.

A Bokor-ethosz

A Bokor nem dolgozott ki önálló, mindenkire kötelező érvényű dogmatikát. Mindig nyitott volt minden vallás és vélemény iránt. A legtöbb Bokortag azonban elfogadta és képviselte is a Bulányi által a Keressétek Isten Országát című műben megfogalmazott elveket. Az alábbiakban ennek alapján ismertetem röviden a Bokorra jellemző ethoszt, erkölcsi alapállást. Az ezeroldalas mű először gépelve, szamizdatként jelent meg 1968 és 1970 között. Az Irotron Kiadó 1990-ben három kötetben nyomtatásban is közreadta a művet. Az öt könyvből álló írás a jézusi tanítást vizsgálja. A harmadik könyv (Az Út) azzal foglalkozik, hogy mit kell tennie az embernek ahhoz, hogy Jézust követni tudja.

A legfőbb parancs, az ember végső etikai értéke a szeretet.[42] Minden más csak ennek kifejtése. A szeretet nemcsak a felebarátra, hanem az ellenségre is vonatkozik. Minden emberre – különbség nélkül.

Az emberek az anyagi javak miatt vannak „gondban”. Életüket betölti az ezek után való futkosás. Pedig a szerzés helyett az adás felel meg a szeretetetikának. Az adásnak – nemcsak anyagi javakat, hanem az értékeket, a szeretetet stb. illetően is önzetlennek kell lennie, nem várhat viszonzást. „Az önkéntes adás legmagasabb foka a kéretlen adás.”[43] A mozgalom hívei nem osztályharcos szempontból éreztek együtt az elnyomottakkal, a szegényekkel. Akinek van rá lehetősége, az segítse a rászorulókat.

A hatalom mindig erő alkalmazásával jár. A jézusi eszménnyel nem fér össze a jog és a hatalom logikája. Nincs visszaütés, hanem a szeretetnek megfelelően a megbocsátást kell gyakorolni. Az állammal szemben a keresztények lojálisak: elviselik, tudomásul veszik a létezését, de nem azonosulnak vele. Ennek érdekében vállalják az üldözöttséget is.

Az „elsőből lesznek az utolsók” azt jelenti, hogy aki a társadalomban – az „e világi” életben – vállalja a szolgálást, s nem tör más feletti hatalomra, a szeretet törvénye szerint az lesz az első.

A fenti eszmények gyakorolhatók a családban, az emberi közösségekben és az Istennel való közösségben. A keresztények feladata szeretetközösséggé alakítani a családot, s mások előtt is képviselni elveiket, kereszténységüket. Ennek része az imádság, az Istennel való kapcsolat.

A szervezet

A Bokor felépítése a jézusi példa alapján alakult ki. Igaz, a jézusi közösség szervezete a szociológiában is megfogalmazódott: hatékony és intenzív emberi kapcsolatok legfeljebb tizenkét-tizenöt fős közösségekben alakulhatnak ki. Éppen ez az a mód, ahogy Jézus saját közösségét megszervezte a tanítványokkal.

A Bokor lényege a kisközösségekből álló hálózat volt. A tiszta szerveződés folyamata szerint a közösségek tagjai „felnövekedve” képesek lesznek rá, hogy maguk is közösséget gyűjtsenek maguknak. Így terebélyesedik a Bokor. A valóságban természetesen ez nem így valósult meg, hiszen nem mindenki képes arra, hogy „tanítvánnyá” váljon és másokat is azzá tegyen.

A közösségek nyitottak voltak, tagságuk általában tíz és tizenöt fő közötti. A közösségeket csoportvezetők szervezték és tartották össze, s ők felügyelték a találkozókat. A közösségek ágakba szerveződtek, s ágvezetőt választottak. Az ágvezetők tették lehetővé az információ minden irányú áramlását.

Minden közösség és minden ág önálló volt.[44] A közösségtalálkozókat (általában, havonta, illetve két-három hetente) tetszőleges, a közösség által választott tematikával tartották. Általában előre megbeszélte témákból mindenki felkészült, s ezt beszélte meg a találkozókon. Általában imával és énekkel kezdték és zárták az összejövetelt. A csoportvezetők, ágvezetők között sok volt a fiatal (negyven év alatti), egyaránt lehetek papok és civilek, férfiak és nők, idősebbek és fiatalok. Ez egyedül csak attól függött, hogy a közösség kit fogad el. Nyaranta több közösség táborozott együtt, s évente „ágtalálkozókat” is szerveztek.

Szamizdat a Bokorban

Mint már említettem, a Bokor 1971 óta rendszeresen jelentette meg a KARAJ-ként emlegetett Karácsonyi Ajándék című füzetet. A Bokort az is megkülönbözteti a többi kisközösségi mozgalomtól, hogy azokra nem jellemző az írásbeliség. A KARAJ-t a közösségi tagok írásaiból állították össze, az ágakhoz juttatták el, s láncszerűen másolták, így kaphatták meg példányait a közösségek is. Megjelentek benne teológiai, szépirodalmi, környezetvédelmi és családi írások, de a lelkigyakorlatok előadásait és az egyházi vezetőkkel, illetve az állammal való levélváltásokat is közölték. Helyet kaptak külföldi cikkek fordításai, s a Bokorral kapcsolatos fontosabb ügyeket is megtárgyalták a KARAJ-ban. Egyes ágak, közösségek saját kiadványokat is készítettek. Ilyen volt például a Pálmafüzet címmel a Dunántúlon megjelenő periodika is. Ez a KARAJ-hoz hasonló tematikával szerkesztődött.[45] A rendőrség és a hivatalos egyházi vezetés nem szerette ezeket a kiadványokat. Több alkalommal elkobozták őket, s arra is volt példa, hogy „sajtótörvénybe ütköző cselekedet” címmel rendőrségi eljárást kezdeményeztek. Például 1983-ban két Bokor-tagot a Trabantjukban letek meg, s a fenti vád alapján elzárásra ítélték őket.[46] Az esetről beszámolt az ugyancsak samizdatként megjelenő Beszélő az évi 9. száma is, Rendőrségi eljárás a katolikus ajándék irodalom ellen címmel.

Ellenzék az egyházban, ellenzék az államban

A kisközösségeket – és konkrétan a Bokort – nem fogadta el saját egyházuk, s az állam részéről is folyamatos üldöztetésnek voltak kitéve. A pártállam és a vele megalkuvó egyházi vezetők egymás szövetségeseiként vették ki részüket a Bokor elleni támadásokból.

Jól jellemzi e mozgalmak szerencsétlen helyzetét Hans-H. Hücking: „A bázisközösségek... már pusztá létükkel veszélyeztetik az állam és az egyház részben megvalósult, részben csupán elérni kívánt békés egymás mellett élését – különösképpen akkor, ha nyíltan kimondják az egyházban, a társadalomban és az államban mutatkozó hiányosságokat (például az emberi jogok, a társadalmi igazságosság megvalósulása, a fegyveres katonai szolgálat megtagadása, az ökológiai megújulás terén), s ezek megszüntetésén fáradoznak.”[47] Melyek azok a jellegzetességek, amelyek miatt a katolikus egyház vezetői és az állam is „közellenségé” nyilvánította a Bokort?

A Bokor-ethosz – bár teljesen megfelel a keresztény, jézusi elveknek – sok olyan tényezőt tartalmaz, amelyek egyaránt nem feleltek meg sem az államnak, sem az egyháznak. Ezek az elvek konkretizálódtak, megvalósultak a közösség életében.

A Bokor hivatal és hierarchia nélkül működött, s ezt a működési elvet az egész egyház számára felvázolták.[48] A közösségvezetők lehetek laikusok is. A közösség miatt intenzívek és erősek voltak a személyközi viszonyok, bizalom teremtődött a tagok között. A találkozók rendszeresen tanultak, ebből a szempontból a közösségek önképzőkör szerűen működtek. A Bokor-ethoszt komolyan vették a tagok mozgalmukat néha önirónikusan „vértanúképző és -gyártó” szervezetnek nevezték. Az erőszakmentesség, az ellenségszeretet értékeiért vállalták a börtönt is. Az engedelmisséget a lelkiismeret után helyezték, a legfőbb érték a szeretet, nem pedig az engedelmisség, még az egyházi szervezeten belül is.[49]

Ha ezekhez az olyan „apróságokat” is hozzátesszük, mint a cölibátus kritikája akkor látjuk, hogy mennyire újszerű volt a Bokor magatartásmódja a maga korában. Azzal, hogy ilyen módon szerveződött, a mozgalom kivívta maga ellen a haragot. A közösséget nem lehetett

manipulálni, befolyásolni. A személyes kapcsolatok erőssége folytán szinte lehetetlen volt befurakodni ezek közé a csoportok közé. A hagyományos titkosrendőri, ügynöki ellenőrző módszerek is csődöt mondtak.

A Bokor kiemelten foglalkozott a fiatalokkal is, az állam pedig kiemelten védelmezte őket az egyházaktól, a vallástól. Az állam részletesen meghatározta az időt, a módszereket, a helyet, sőt még a demonstrációs eszközöket is az ifjúsági egyházi foglalkozások számára.[50] A hivatalos egyház tökéletesen megfelelt ezeknek: foglalkozásait ellenőrzött helyen és módon tartotta, s az elsőáldozás és a bérmálkozás után többé már nem foglalkozott a fiatalabb nemzedékkel. A Bokor ebből semmit sem tartott be, így bármikor minősíthették összejöveteleiket összeesküvésnek és a népi demokrácia megdöntésére irányuló szervezkedésnek”. Az erőszakmentesség értékeit, elvét különösen nem kedvelte az állam. A Bokor-tagok ráadásul a hetvenes évek végétől még ezt is egyre intenzívebben gyakorolták.

Egy bennfentes szavaival foglalhatjuk össze az eddigieket. Varga László, az egyházügyi hivatal Csongrád megyei titkára jellemezte így a Bokor helyzetét 1981-ben: „Az ember ma elsősorban nem azért megy templomba, hogy tömjénfüstöt szívjon, hanem hogy közösségre találjon. Így alakultak ki a kisközösségek. Ezek veszélyesek, mert hajlamosak a szektásodásra, támadják a háborúzást, a katonaság megtagadására buzdítanak. Az állam a püspöki karra és az érseki karra támaszkodik, hogy ezt a problémát elintézzék. Ezek a kisközösségek ugyanis az egyház számára is veszélyesek. Leginkább a Bulányi-áramlat, amely a katonai szolgálat és a cölibátus ellen van.”[51]

Nyílt konfrontáció – katonai szolgálatmegtagadók a Bokorban

Az egyház és az állam „közös vadászata”-ra már láttunk példát. A következőkben a szolgálatmegtagadás történetéből is kibontakozik kettejük harmonikus együttműködése és a Bokor szerepe. Magyarországon 1989-ig nem volt lehetőség arra, hogy aki akarta fegyveres katonai szolgálat helyett civil szolgálatként teljesítse a sorkötelezettségét. Több kisebb egyház tagjai már a század eleje óta megtagadták a fegyveres szolgálatot,[52] de a történelmi egyházakban ez a jelenség csak a hetvenes évek végén jelent meg. Az első katolikus szolgálatmegtagadó a kisközösségek tagjai közül egy regnumos volt 1976-ban. Harminchárom havi börtönre ítélték.[53]

1973-ban és 1975-ben már a Bokorban is felmerült a szolgálatmegtagadás igénye de az erre hajlókat akkor még lebeszéltek erről a cselekedetről a közösségi tagok.[54] Merza József, egy négygyermekes matematikus 1979-ben, a behívása után megjelent a katonai parancsnokságos, s megtagadta a katonai szolgálatot. Első fokon nyolc hónapra, másodfokon „csak” pénzbüntetésre ítélték tettéért: harminchatezer forintot kellett fizetnie. Ehhez az összeghez a kisközösségek is hozzájárultak, így segítették őt. „Halmazatul” a munkahelyéről is eltávolították.[55] A Bokorból 1979-től 1989-ig huszonnégyen kerültek börtönbe a szolgálatmegtagadás miatt. Nem volt kötelező vállalni a megtagadást, mindenki maga dönthetett róla.[56] A szolgálatmegtagadók ügyével rendszeresen foglalkozott a Beszélő is.[57] Az egyházi vezetés 1981-ben, majd később is elítélte a szolgálatmegtagadók viselkedését.

1981-től már nők is megtagadták a fegyveres szolgálatot. Az egészségügyi, fordítói, műszaki rajzoló és hasonló foglalkozásúakat ugyanis nyilvántartásba vették, s katonakönyvet kaptak. A Bokorban húsznál több nő tagadta meg a katonakönyv átvételét, általában a helyi tanács pénzbüntetést szabott ki rájuk.[58]

A férfiak évről évre súlyosabb büntetéseket kaptak. A Demokratikus Ellenzék segítségével a nemzetközi közvélemény figyelmét is felhívták az itthoni történésekre, így 1987-ben az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága határozatot hozott, amelyben támogatja a szolgálatmegtagadás és a lelkiismereti alapon való tiltakozás jogát [59] A tiltakozásba több nemzetközi szervezet is bekapcsolódott.

A Bokor szolgálatmegtagadói 1988. október 5-én tiltakozó demonstrációt szerveztek Budapesten. Petíciót adtak át a parlament elnökének, amelyben az alternatív szolgálat bevezetését kérték. Húsz társadalmi szervezet nyílt levelet írt az alternatív szolgálat érdekében Grósz Károly miniszterelnöknek.[60] Az egyházi vezetők 1988. március 14-én találkoztak a kormányfővel. Paskai László – korábbi nyilatkozatai ellenére – kérte, hogy tegyék lehetővé az alternatív szolgálat bevezetését. Az erről szóló döntést 1989. márciusában hozta meg az Országgyűlés, s ekkor engedték haza a Baracskán büntetésüket töltő szolgálatmegtagadókat.[61]

Összegzés

A Bokor a tevékenysége, magatartása révén furcsa helyzetbe került: látszólag szemben állt a katolikus egyházzal, s támadta azt. A valóságban azonban a Bokor Nyugaton már közismert elveket fogalmazott meg s képviselt. Az egyházszemlélete – amely kisközösségen és minden ember közösségen, nem pedig hierarchián alapult – megfelelt a II. vatikáni zsinat szellemének. Eszerint az egyház nem a klérust jelenti, hanem minden hívő beletartozik, „a földön szerteélő mindmégannyi hívő a többivel közösséget alkot”.[62]

A mozgalom látszólag szemben állt az állammal, s ellenzéki magatartást képviselt. Ez a kép azonban nem valós, csak látszólagos, mert a Bokor sokszor hangsúlyozta, hogy nem áll szemben senkivel, s nem valami ellen lép fel, hanem valamiért. Nem ideológiai, politikai, hanem erkölcsi felfogás szerint rendeződtek a közösségei. A kádári „aki nincs ellenünk, az velünk van” elv ebben az esetben nem valósult meg. Az állam sok mindenkit elviselt, aki nem lépett fel ellene. Ez a nagyon korlátozott és ellenőrzött pluralitás tette – a többi szocialista államénál – egy kicsit színesebbé, szabadabbá az életet Magyarországon abban az időben. A Bokor mégsem fért bele ebbe a képbe. Az állam nem tudta elviselni a mozgalomnak a passzivitásban is előtűnő másságát, azt, hogy „porszem került a gépezetébe”.

A Bokor társadalmi hatása nehezen felmérhető. Sokan nem ismerik a tevékenységét. A Bokor tagjai azonban „jó tanulók” voltak. Számos társadalmi szervezetet alapítottak. A céljaik megfelelnek a Bokor-ethosznak, s igyekeznek ezeket valóra váltani. Több szociális célú alapítvány (például a Harmadik Világ Alapítvány), családdal, életmóddal, teológiával foglalkozó szemeződés (például az Érted vagyok című folyóirat), környezetvédelmi, a civil önállóságot, az erőszakmentességet szolgáló szervezet (Bocs Alapítvány, Alba Kör stb.) kapcsolódik Bokor-tagok személyéhez.

A Bokor tehát – a vádak ellenére – igyekezett lehetősége szerint az emberséget és a kereszténységet mind jobban és a kornak megfelelően képviselni. Bulányi György rehabilitálása után a mozgalmat egyelőre valószínűleg nehezen tudja befogadni a hivatalos egyház keretei közé a jelenlegi klérus, de az egyház helyzete valószínűleg rá fogja kényszeríteni arra, hogy tanuljon a Bokortól.

1. Hubai L.: A parlament politikai és társadalmi összetétele. A magyar parlament 1944-1949. Gulliver Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 1991, 230. l.

2. Szerencsés K.: Magyarország története a II. világháború után (1945-1975). Ikva Kiadó, Budapest, 1990. 90. l.

3. Hankiss E.: Kelet európai alternatívák. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1989, 31. l.

4. Földi P.: Egyházpolitika és valláskritika. 16. l.

5. Szántó K.: A magyar katolicizmus megújítása. Egyházfórum, 1992/1. 92. l.

6. Balogh M., Gergely J.: Egyházak az újkori Magyarországon. Kronológia. História, MTA Történelemtudományi Intézet, Budapest, 1993, 297-298. l.

7. Uo. 259. l.

8. Havasy Gy.: A magyar katolikusok szenvedései 1944-1989. Dokumentumgyűjtemény. A szerző kiadása, Budapest, 1990, 69. l.

- [9.](#) Győri Á.: Halálos ölelés. Egyházfórum, 1986/2., 90. l.
- [10.](#) Havasy Gy., i.m. 143. l.
- [11.](#) Balogh M., Gergely J., i.m. 291. l.
- [12.](#) Szántó K.: Az egyházügyi hivatal titkai. Mécses Kiadó, 1990, 15-17. l.
- [13.](#) Szántó K.: A kommunizmusnak sem sikerült. A magyar katolikus egyház története 1945-1991. Új Misszió Alapítvány, Miskolc, 1992, 32-33. l.
- [14.](#) Havasy Gy., i.m. 182-183. l.
- [15.](#) Uo. 184. l.
- [16.](#) Uo. 126. l.
- [17.](#) Balogh M.: Egyházak és egyházpolitika a Kádár-korszakban. Eszmélet.
- [18.](#) Fehér E., Heller Á.: Jalta után. Kossuth Könyvkiadó, 1990.
- [19.](#) Balogh M., i.m. 73. l.
- [20.](#) Tomka M.: A vallás változása Magyarországon. In: Hívők, egyházak ma Magyarországon. Szerk.: Lovik S., Horváth P. MTA Filozófiai Intézet, Budapest, 1990.
- [21.](#) Lukács L.: Az egyház útkeresése a magyar válaszüton. Földindulás Magyarországon. Katolikus Szemle, Róma, 1989, 54. l.
- [22.](#) Horváth Zs.: Az egyház kovása: a bázisközösségi mozgalmak Magyarországon. Egyházfórum, 1987/2., 87. l.
- [23.](#) Havasy Gy., i.m. 183-184. l.
- [24.](#) Horváth Zs., i.m. 92-95. l.
- [25.](#) Uo. 106. l.
- [26.](#) Havasy Gy., i.m. 216. l.
- [27.](#) Horváth Zs., i.m. 104-108. l.
- [28.](#) Máté Tóth A.: Bokorból vadonba? Távlatok, 1995/2., 765. l.
- [29.](#) Havasy Gy., i.m. 213. l.
- [30.](#) Bulányi Gy.: Emlékezés Páter Kolakovics magyarországi működésére. In: Most is... Irotron Kiadó, Budapest, 1993, 112. l.
- [31.](#) Szakolczay L.: Páter Bulányi. Új Idők Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 1989, 25. l.
- [32.](#) Havasy Gy., i.m. 182. l.
- [33.](#) Uo. 183. l.
- [34.](#) Balogh M., Gergely J., i.m. 328. l.
- [35.](#) Havasy Gy., i.m. 210. l.
- [36.](#) Uo. 218. l.; Szakolczay, L., i.m. 67. l.
- [37.](#) Havasy Gy., i.m. 217. l.
- [38.](#) Horváth Zs., i.m. 95-96. l.
- [39.](#) Balogh M., Gergely J., i.m. 354-355. l.
- [40.](#) Havasy Gy., i.m. 240. l.
- [41.](#) Uo. 214. l.
- [42.](#) Bulányi Gy.: Keressétek Isten országát I-III. Irotron Kiadó, Budapest, 320. l.
- [43.](#) Uo. 374. l.
- [44.](#) Horváth Zs., i.m. 99. l.
- [45.](#) Kamarás I.: Kulturközvetítés keresztény kisközösségekben. Hívők, egyházak ma Magyarországon, MTA Filozófiai Intézet, Budapest, 1990, 74. l.
- [46.](#) Havasy Gy., i.m. 137. l.
- [47.](#) Hücking, H.-H.: Keresztény bázisközösségek Kelet-Közép-Európában - a gorbacsovi reformpolitika kapcsán. Egyházfórum, 1988/1-2., 88. l.
- [48.](#) Bulányi Gy.: Egyházrend. Erény-e az engedelmesség? Az Egyházfórum könyvei, Luzern, 1989.
- [49.](#) Uo.
- [50.](#) Földi P., i.m. 22-26. l.

- [51.](#) Havasy Gy., i.m. 199. l.
- [52.](#) Csapody T.: „Békés békétlenek” Magyarországon, A katonai szolgálatmegtagadás története. Századvég, 1988/6-7., 234. l.
- [53.](#) Kiszely K.: A katolikus katonaszolgálat-megtagadók Magyarországon. Egyházfórum, 1988/1-2., 174. l.
- [54.](#) Csapody T., i.m. 234. l.
- [55.](#) Havasy Gy., i.m. 219. l.
- [56.](#) Uo. 221. l.
- [57.](#) Csizmadia E.: A magyar demokratikus ellenzék. (1968-1988), Monográfia. T-Twins Kiadó, Budapest, 1995, 242. l.
- [58.](#) Havasy Gy., i.m. 223. l.
- [59.](#) Csapody T., i. m. 235. l.
- [60.](#) Merza J.: Demonstráció az alternatív szolgálatért. Egyházfórum, 1988/1-2. 188. l.
- [61.](#) Havasy Gy., i.m. 230. l.
- [62.](#) A II. vatikáni zsinat tanítása. Szerk.: Cserhádi J., Fábrián Á. Szent István Társulat, Budapest, 1975, 50. l.